

Зарувний Олександр Станіславович,

студент IV курсу
(групи ІБАС-Б22д),
спеціальності «Інформаційна бібліотечна
та архівна справа»
Донецького національного
університету
імені Василя Стуса.

Науковий керівник:

Г. П. Лукаш, доктор філологічних наук, професор кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету імені Василя Стуса.

КНИГАРНЯ ЯК ПРОСТІР ПАМ'ЯТІ НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ ПРО ВІЙНУ

Меморіальна книгарня як новий культурний феномен в Україні постала у відповідь на виклики повномасштабної війни, що вимагає формування сучасної мови пам'ятання. Книгарня «Герої» у Вінниці — перша в Україні книгарня-меморіал, створена на честь загиблого військового та філолога Миколи Рачка. У статті розглянуто її значення як простору культурної, освітньої та громадської взаємодії, де поєднується функція поширення книги з місією вшанування загиблого воїна. Її діяльність поєднує традиційні форми книжкової комунікації з практиками збереження пам'яті: проведенням подій, формуванням екскурсного наративу, підтримкою громадських ініціатив, створенням символічних практик, таке як екслібрис, полиця пам'яті, авторські підписи. Показано, як такі простори інтегрують пам'ять у повсякденність і сприяють формуванню нової культури вшанування жертв війни та стають важливими елементами документальної ко-

мунікації та локальної ідентичності, а також відкривають перспективи подальших досліджень у межах книгознавства й студій пам'яті.

Ключові слова: книгарня, пам'ять, війна, культура пам'яті, меморіалізація.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна ставить перед українцями ще один виклик – формування культури вшанування пам'яті жертв цієї війни. Україна робить виняткову річ, адже меморілізує війну під час того, як вона триває. Перед українцями постало питання формування нової мови пам'ятання, оскільки ті мови, що сформовані після Другої світової війни, не працюють так, як планувалося.

Сьогодні книгарні вже не можуть бути лише місцем продажу. Вони перетворюються на простори досвіду: культурні хаби з презентаціями, лекціями й зустрічами, соціальні місця для спільнот, де поєднуються коворкінг, кав'ярня, дискусійний майданчик і культурно-освітній центр. У час цифрової комунікації вони виконують роль «третьої території» – не дому і не роботи, а важливого простору взаємодії та формування локальної ідентичності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): розглянути книгарню не лише як простір для культурної, освітньої та громадської взаємодії, а сформувавши візію меморіальної ролі книгарень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної проблеми і на які опирається автор. Роль книгарень в документознавчому аспекті – це тема, яку мало досліджували, особливо в рамках історико-книгознавчих та теоретичних досліджень. Так Г. Швецова-Водка розглядає книжкову торгівлю в контексті документознавчої концепції (тобто як частину документальної комунікації). А. Барсук репрезентував «функціональну концепцію книгознавства», де роль торгівлі книги розглядається як функціональний компонент. Тобто меморіальний дискурс в рамках книгарень є новим явищем, що спровоковане сучасною війною.

Виклад основного матеріалу. В Україні особливе значення мають меморіальні книгарні, відкриті на честь загиблих воїнів. Вони поєднують культурну функцію з місією збереження пам'яті: розповідають історію конкретної людини, її шлях та цінності, роблять пам'ять персональною й живою. Для родини та громади це місце сили, де присутність героя стає частиною спільного життя. Такі книгарні проводять події, пов'язані з історією й сучасною війною, підтримують освітні ініціативи, часто займаються волонтерством і збором коштів для ЗСУ. У цьому вони

стають елементом нової культури пам'яті – не монументальної, а повсякденної, інтегрованої в культурний простір, що допомагає суспільству осмислювати війну і цінувати жертву захисників.

Книгарня «Герої» у Вінниці – це перша в Україні меморіальна книгарня. Вона не лише містить в собі книги, а й береже пам'ять про Миколу Рачка – воїна і філолога, в честь якого вона була відкрита (Кіхтаренко, 2024).

Про мрію відкрити книгарню Микола писав у своєму щоденнику і обговорював разом із сім'єю. Саме опираючись на ці розмови і записи сім'я Миколи – його молодша сестра Антоніна та батьки – розробляли дизайн, кольорову палітру, вміст і вигляд книгарні, а також її книжкове наповнення. Особливу увагу приділяли саме там видавництвам, які любив Микола і принципово відмовлялись від співпраці з видавництвами, які він, з тих чи інших конкретних причин, не любив. Метою книгарні було не лише здійснити мрію, найголовнішою метою було саме зберегти пам'ять, донести до людей історію життя і трагічної загибелі в нерівному бою Миколи Рачка.

Книгарня «Герої» відчинила свої двері 29 січня 2024 року у День пам'яті Героїв Крут. За перший рік роботи у книгарні було проведено більше сотні авторських презентацій, поетичних читань, літературних лекцій та дискусій. Передовсім в концепції книгарні було стати не лише магазином, де можна придбати книги, а саме місцем зустрічі: з авторами, літературознавцями, інтелектуалами та митцями. Проте головна особливість, яка яскраво вирізняє книгарню «Герої» з-поміж безлічі інших книгарень, – це історія її створення, тлумачення її зовнішнього вигляду і наповнення. Кожен новий відвідувач книгарні обов'язково зауважує цю відмінність, бо працівники книгарні – книгарі повідомляють кожному, хто вперше приходить до книгарні, про те, в честь кого вона була відкрита, розповідаючи не лише про мрію, а й про те, ким був Микола Рачок.

Таке своєрідний вступ в історію, легенду книгарні називають екскурсом. На відмінну від інших книгарень у книгарні «Герої» немає вказівників, рубрикаторів чи будь-яких інших позначок з окресленням жанрів. Натомість під час екскурсу книгарі ознайомлюють відвідувачів з асортиментом книгарні, розповідають, де розміщені певні види чи жанри літератури, особливі видання, за яким принципом розташовані книги: за алфавітом, тематично чи за видавництвами, – бо кожна література має свої особливості, і спосіб її представлення на полиці дуже важливий для комфортного і зручного, а найголовніше – логічного сприйняття. Однак, найважливіша частина екскурсу – це знайомство відвідувачів з її ідей-

ним натхненником; саме в такий спосіб, зокрема, передається й зберігається пам'ять. Книгарі розповідають про те, що Микола був журналістом, автожурналістом зокрема, філологом, займався професійним дубляжем і озвучуванням, фотографував, писав, а ще – танцював танго. Навчався в Києво-Могилянській академії, де відзначився унікальністю і оригінальністю підходу до наукової діяльності, зумівши поєднати разом дві своїх пристрасті – автомобілі та літературу, написавши дипломну та магістерську роботу за темами, пов'язаними з образом автомобіля і дороги в світових літературах. Наразі у Києво-Могилянській академії існує стипендія імені Миколи Рачка, яка присвоюється студентам, чію тему наукових робіт визнають найоригінальнішою. З початком повномасштабної війни Микола з першого дня доєднався до збройних сил України, брав участь у обороні Києва, потім брав участь у бойових діях на сході України, де й загинув 19 липня 2022 року, прийнявши на себе вогонь, щоб відволікти ворога від позицій, де перебували військові без бойового забезпечення (Бойко, 2024).

У книгарні існують певні традиції, які не просто підтримують її основну мету: вони не дозволяють забувати. Після презентацій прозових чи поетичних книг автор чи упорядник обов'язково підписує один примірник своєї книги для Миколи або книгарні. Полиця з підписаними книгами розміщена біля світлин Миколи. Кожен відвідувач може порозглядати ці книги, почитати – вони у вільному доступі, хоч і не надаються до продажу. У такий спосіб автори, а потім і читачі цих книг, звертають увагу на те, завдяки кому і на чію честь існує місце, в якому вони демонстрували свою творчість. Також у книгарні є альбом, який може почитати кожен охочий. В альбомі зібрані фото Миколи та декілька слів від рідних і близьких про нього, про те, який він був і яким залишається у їхній пам'яті.

У книгарні є свій унікальний екслібрис, який можна залишити на будь-якій придбаній там книзі. Екслібрис має на меті додати частку чогось особистого до свого досвіду перебування в книгарні. Кожного разу можливість поставити екслібрис надається покупцю. Ця дія стала приватною візитівкою і однією з впізнаваних особливостей книгарні. На екслібрисі зображений логотип книгарні. На ньому можна впізнати силует Миколи, який читає книгу, а навколо нього – п'ять його улюблених персонажів з дитинства. Кожен має можливість відгадати, хто ж саме там зображений. Завдяки екслібрису історія книгарні розширюється далеко за межі її стін. Бо кожен, хто має такий екслібрис у своїй книзі, також знає історію книгарні і може поділитися нею з іншими.

Також у книгарні є полиця з книгами Миколи. Це дуже особливе місце, бо саме туди його друзі повертали книги, які колись брали у нього. Поглянувши на ту полицю, можна частково зрозуміти ширину літературних вподобань Миколи, бо навіть серед невеликої кількості книг одразу відмічається їхнє різноманіття: Толкін, Блум, Конрад, Віан тощо.

Так місце, що першочергово виглядає, як звичайний магазин книг, набуває абсолютно нового змісту. Світлини, книги, особисті речі та історії перетворюють цю книгарню в меморіал, простір, де пам'ять живе і триває, в якому завжди готові розповісти про безмірний трагізм того, через що з'явилась ця книгарня, але водночас і неоціненний внесок, який вона приносить в культуру збереження пам'яті наших героїв.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Книгарні, що набувають меморіальної функції, стають важливими осередками збереження та переосмислення національного досвіду війни. Вони поєднують культурну, освітню та громадську роль, перетворюючи індивідуальні історії загиблих на частину спільного наративу. Завдяки цьому книжкові простори зміцнюють колективну пам'ять і сприяють формуванню відповідальної громадянської свідомості.

Список використаних джерел

- Бойко О. У Вінниці відкрилася нова книгарня на честь українського воїна та журналіста Миколи Рачка. <https://chytomo.com/en/a-new-bookstore-opened-in-vinnytsia-as-a-tribute-to-ukrainian-soldier-and-journalist-mykola-rachok> (дата звернення: 15.11.2025).
- Кіхтаренко В. Книгарню «Герої» на честь загиблого захисника відкрили у Вінниці його рідні. <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/347359> (дата звернення: 15.11.2025).

References

- Boiko O. U Vinnytsi vidkrylasia nova knyharnia na chest ukrainskoho voina ta zhurnalista Mykoly Rachka. <https://chytomo.com/en/a-new-bookstore-opened-in-vinnytsia-as-a-tribute-to-ukrainian-soldier-and-journalist-mykola-rachok> (15.11.2025).
- Kikhtarenko V. Knyharniu «Heroi» na chest zahybloho zakhysnyka vidkryly u Vinnytsi yoho ridni. <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/347359> (15.11.2025).

BOOKSTORES AS SPACES FOR REMEMBERING THE NATIONAL NARRATIVE OF WAR

Oleksandr Zaruvny, fourth-year student (bachelor's), majoring in Information «Library and Archival Studies» at Vasyl Stus Donetsk National University.

Memorial bookshops are a new cultural phenomenon in Ukraine, emerging in response to the challenges of full-scale war, which requires the formation of a modern

language of remembrance. The Heroes bookshop in Vinnytsia is Ukraine's first memorial bookshop, created in honour of the fallen soldier and philologist Mykola Rachko. The article examines its significance as a space for cultural, educational, and social interaction, combining the function of book distribution with the mission of honouring the fallen soldier. Its activities combine traditional forms of book communication with practices of memory preservation: holding events, forming an excursion narrative, supporting public initiatives, creating symbolic practices such as bookplates, memory shelves, and author signatures. It shows how such spaces integrate memory into everyday life and contribute to the formation of a new culture of honouring war victims, becoming important elements of documentary communication and local identity, as well as opening up prospects for further research in the field of book studies and memory studies.

Keywords: bookshop, memory, war, culture of memory, memorialisation.